

Környezetgazdálkodási információ a nemzetközi szervezeteknél

Az ENSZ 1992-ben Rio de Janeiróban rendezett környezetvédelmi konferenciája nyomán különös hangsúlyt kaptak az ENSZ egyes szakosított intézményeiben a környezetgazdálkodási és -fejlesztési kérdések, s egyidejűleg a kezelésükhöz szükséges információk és információs szolgáltatások. A cikk tételesen áttekinti az ENSZ-intézmények környezetvédelemmel kapcsolatos információs tevékenységét, s kiegészítőleg néhány más nemzetközi, környezetvédelemmel foglalkozó szervezet információs szolgáltatásait.

Az ENSZ *Környezet és fejlődés* témában 1992-ben Rio de Janeiróban rendezett konferenciája (UNCED) eredményeként *Agenda 21* címmel akcióprogram készült. Ezt 178 kormány fogadta el, s így jelentős erkölcsi kötelezettséget jelent, bár nem bír kötelező erővel.

Az *Agenda 21* a környezet és a folyamatos fejlődés érdekében világszerte végrehajtandó tevékenységek átfogó terve. Irányt mutat a kormányok, nemzetközi szervezetek, magán- és nem kormányzati kezdeményezések számára minden olyan területen, amely hat a környezetre. Végrehajtását egy különleges bizottság (UN Commission on Sustainable Development = UNCSD) kíséri figyelemmel.

Az *Agenda 21* nagy jelentőséget tulajdonít a környezetgazdálkodással kapcsolatos információ fejlesztésének. Ezért számos ENSZ-ügynökség és egyéb nemzetközi szervezet programjába iktatta az ezen információs programhoz való hozzájárulást. Ezek egy részéről nyújtunk a következőkben áttekintést azon értekezlet tapasztalatai alapján, amelyet a Nemzetközi Fejlesztési Kutatóközpont (IDRC) 1994 áprilisában Ottawában szervezett.

Az ENSZ egyes szakosított intézményeinek információs tevékenysége

Az ENSZ Környezeti Programja

Az *ENSZ Környezeti Programja* (UN Environment Programme = UNEP) 1972-ben jött létre. Tevékenységének két fő iránya:

- a Föld környezeti állapotának folyamatos figyelemmel kísérése annak érdekében, hogy az illetékesek a nemzetközi jelentőségű problémákat megfelelő módon és mértékben érzékeljék;

- a környezeti információk és ismeretek beszerzésének, kiértékelésének és cseréjének előmozdítása.

A riói konferencia (UNCED) rávilágított arra, hogy – más intézményekhez hasonlóan – az UNEP-nek is a gazdasági és társadalmi fejlődés szélesebb keretébe illeszkedve kell a jövőben a környezeti kérdésekkel foglalkoznia. Mint a fentiekből kitűnik, az UNEP esetében az információszolgáltatás az alapvető feladatok közé tartozik. Ebből a következőket emeljük ki:

- A széles körben ismert *INFOTERRA* online információs szolgáltatásokat nyújt, és hozzáférést biztosít a primer dokumentumokhoz a fizikai és emberi környezeti elemek teljes körében, valamint kiadványokkal is támogatja a környezeti információs munkát. Decentralizált információs rendszerként működik, és a szolgáltatásokon túlmenően feladatának tekinti, hogy ösztönözzön minden kezdeményezést, amely a környezeti információs fejlesztésére irányul.
- A *GRID* rendszer
 - metaadatbázist üzemeltet, hogy megkönnyítse a releváns adatokhoz való hozzáférést;
 - technikai segítséget nyújt az országok kapacitásfejlesztő tevékenységéhez (infrastruktúrafejlesztés, szakemberképzés stb.);
 - segíti az információk kezelését és feldolgozását.
- A *GEMS* a világot átfogó környezeti ellenőrző rendszerként tevékenykedik.

UNESCO

Az *ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete* (UNESCO) alapvető feladatának tekinti, hogy előmozdítsa azon tudományos kutatásokat és oktatási tevékenységeket, amelyek feltétlenül

szükségesek a folyamatos fejlődés és a korszerű környezetgazdálkodás megvalósításához.

Az UNESCO programjai kiterjednek:

- a biodiverzitás megőrzésére;
- a tiszta, iható vízzel való gazdálkodásra;
- a környezetgazdálkodási kutatásokra, különös tekintettel a bioszférára, a vízügyi kutatásokra, a mikrobiológiára, geológiára, és a társadalomtudományok vonatkozó elemeire;
- olyan oktatási tartalom és formák kifejlesztésére, amelyek előmozdítják a társadalom egészében a környezetgazdálkodás fontosságának felismerését;
- a megfelelő politikai döntések meghozatalának támogatására.

Az információ területén az UNESCO egyrészt általános, másrészt specifikus eszközökkel támogatja a környezetgazdálkodás fejlesztését.

Általános Információs Program (PGI)

Ez a program – mint ismeretes – az információ, dokumentációs, könyvtári és levéltári szolgáltatások, adatbázisok, információs hálózatok fejlesztését segíti, főleg módszertani, szervezési és ösztönzési eszközökkel. Ezen belül fokozódó figyelmet fordít a környezetgazdálkodási döntések információs alátámasztásának fejlesztésére. Arra törekszik, hogy előmozdítsa

- a környezetgazdálkodási információforrásokra vonatkozó metainformáció és a tényleges (hidrológiai, geológiai stb.) információ fejlesztését;
- a biográfiai, szöveges és statisztikai adatok feldolgozását szolgáló szoftvereszközök fejlesztését és ingyenes biztosítását;
- az információs szakemberek és az információfelhasználók képzését;
- a tagországok ilyen irányú tevékenységét segítő pénzügyi eszközök mozgósítását.

A fentiek keretében az 1994–95-ös időszakban

- áttekintést kíván nyújtani az érintett potenciális felhasználók számára azon adatbázisokról, amelyeket az UNESCO különböző programjai és tevékenységei eredményeként alakítottak ki, és részben vagy egészen a környezetgazdálkodás valamely területét szolgálják;
- támogatja a bibliográfiai és szöveges adatokat kezelő CDS–ISIS és a statisztikai adatokat kezelő IDAMS szoftver alkalmazását környezetgazdálkodási területen;
- módszertani eszközökkel segíti a specializált környezetgazdálkodási információs szolgáltatások kialakítását, továbbfejlesztését;
- olyan oktatási modulokat alakít ki, amelyek a környezetgazdálkodási információ inter- és transzdiszciplináris jellegét figyelembe véve egyrészt az információs, dokumentációs szakemberek, másrészt a döntéshozók, és általában az információfelhasználók (mérnökök, köz-

gazdászok, orvosok) speciális felkészítését szolgálják.

Specifikus információs tevékenységek

Az oktatás területén az UNESCO központi feladatnak tekinti a partneri kapcsolatban álló, illetve UNESCO-védnökség alatt álló egyetemi tanszékek fejlesztését (UNITWIN, UNESCO chair), s ehhez kapcsolódva különös fontosságot tulajdonít a folyamatos, környezetbarát fejlődéshez szükséges ismeretek és információk innovatív cseréjének.

A tudományok területén a napenergiával kapcsolatos információrendszer, a geodatok cseréjének rendszere, az Ember és Bioszféra programmal (MAB) kapcsolatos döntéstámogató információs tevékenységek állnak a figyelem középpontjában. Az UNESCO részt vesz a Globális Földmegfigyelő Rendszer kiépítésében. Jelentősek továbbá azok az erőfeszítések, amelyek a vízkészletekkel, vízgazdálkodással kapcsolatos kutatások és döntések információs alátámasztásának fejlesztését szolgálják. Ezek szoros kapcsolatban állnak a globális és regionális klimatikus változások megfigyelésével és az információcserével.

A kultúra területén a műemlékvédelem környezetgazdálkodási tényezőivel kapcsolatos információellátás fejlesztése a cél.

Az ENSZ Fejlesztési Programja

Az ENSZ Fejlesztési Programja (UN Development Program = UNDP) széles körben úgy ismert, mint a nemzeti fejlesztési programok ENSZ-támogatásának szervezője és fő finanszírozója. Az UNDP maga is kezdeményez azonban világméretű projekteket; ezek között szerepel a *Folyamatos Fejlesztést Szolgáló Hálózat* (Sustainable Development Network = SDN). Ezt az UNDP 1989-ben, még a riói konferencia előtt indította, és az Agenda 21 nemzeti szintű végrehajtása alapvető eszközeként tekinti.

Az SDN nemzeti alrendszerei az elektronikus és személyi kommunikáció eszközeivel segítik az információ forrásai és felhasználói közötti kapcsolatokat. A felhasználói kör kiterjed a kormányzati szervezetre, kutatóintézményekre, nem kormányzati szervezetekre és a nagyközönségre egyaránt.

Az SDN több mint információs rendszer: a széles körű konzultáció és a megfelelő tájékozottságra épülő párbeszéd ösztönzője, előmozdítója és eszköze. Az UNDP az egyes országokban hivatalos szervezet kiépítésére törekszik. Ennek vezetője a koordinátor, aki felügyelő tanács és titkárság segítségével látja el funkcióját. A felügyelő tanácsban kormánytisztviselők, kutatási és oktatási intézetek, vállalatok, állampolgári szerveződések képviselői vesznek részt. A titkárság valamely meglévő szervezetre (kormányhivatal, egyetemi tanszék,

kutatóintézet) épül. A nemzeti alrendszerek specifikus céljait és működési irányelveit az UNDP, a kormány és a hálózat szervezésében elsősorban érdekelt szervezetek képviselői együttesen határozzák meg. Az UNDP szakértő biztosításával támogatja e munkát, majd segítséget nyújt ahhoz, hogy helyi szakemberek 2-3 hónap alatt megvalósíthatósági tanulmányt készítsenek. Ennek keretében felméri a felhasználói kört és annak igényeit, meghatározzák az elérendő célokat és a megvalósítandó szolgáltatásokat, valamint kiválasztják azt az intézményt, amelyre a titkárság ráépülhet. Ezt követi az UNDP által előírt projekt-dokumentum elkészítése, amely kiterjed az SDN nemzetközi alrendszerének létrehozásához szükséges, mintegy 18–24 hónapig tartó munka pénzügyi, s ezen belül ENSZ-támogatási feltételeire is.

Nemzeti alrendszereket először a harmadik világ egyes országaiban létesítettek; megvalósíthatósági tanulmányok készülnek azonban ma már Közép- és Kelet-Európa egyes országaiban is, nevezetesen Észtországban, Lengyelországban; a munka elején tart Bulgária, Litvánia, Lettország, Oroszország.

Az ENSZ Klímaváltozási Keretkonverziója

Az ENSZ Klímaváltozási Keretkonverzióját (UN Framework Convention on Climate Change = UNFCCC) 1992-ben a riói konferencián írták alá. Az aláíró felek 1995-ös konferenciájának előkészítésére Genfben ideiglenes titkárságot hoztak létre.

Az UNFCCC titkársága gyűjti a nemzeti jelentéseket, s elemzi őket. Információs tevékenységének fő területei a következők:

- a nemzeti jelentések, és az elemzésükkel nyert adatok tárolása és terjesztése;
- információcsere arról, hogy a klímaváltozás témakörében ki, hol, mit csinál;
- információs és dokumentációs központ létrehozatala, amely az UNFCCC-dokumentumokon túlmenően elősegíti a hozzáférést a klímaváltozással kapcsolatos könyvek, folyóiratok széles köréhez – e nyilvános központ munkáját bibliográfiai adatbázis segíti;
- faktografikus adatbázis létrehozása;
- CLIMEX néven információcsere-rendszer kifejlesztése, hogy az országok megállapíthassák, hol és hogyan kaphatnak anyagi, információs, szakértői támogatást a klímaváltozással kapcsolatos tevékenységeikhez.

Az ENSZ politikai koordinálással és folyamatos fejlődéssel foglalkozó osztálya

Az ENSZ-nek az az osztálya, amely politikai koordinációval és a folyamatos fejlődés kérdéseivel

vel foglalkozik (UN-DPCSD = UN Department for Policy Co-ordination and Sustainable Development), egyben az Agenda 21 végrehajtásának ellenőrzésére létrehozott bizottság (UNCSD) titkársági feladatait is ellátja. Ebben a minőségében elsősorban a környezetbarát technológiákra vonatkozó információkra fordítja figyelmét, ide értve e technológiák forrásaira vonatkozó adatokat is. Ezenkívül gyűjti azokat a nemzeti, regionális stb. politikákra vonatkozó információkat, amelyek a folyamatos fejlődés megvalósítására irányulnak. Az UN-DPCSD különösen fontosnak tekinti a szabadalmi és normatív információk jobb hasznosításának előmozdítását.

Az UN-DPCSD egyrészt meglévő intézmények erősítésére, másrészt ezek hálózatba szervezésére törekszik. Támogatja a környezetbarát technológiákkal foglalkozó információs és dokumentációs központokat, adatbázisokat és metainformációkat szolgáló intézményeket. A jelen szakaszban a feladat elsősorban a meglévő információs rendszerek és szolgáltatások felmérése. A következő szakasz a kereslet és kínálat elemzése, a hiányok feltárása, majd javaslatok készülnek a kormányok által követendő akcióprogramra.

Egyéb ENSZ-intézmények

Figyelemre méltó tevékenységet folytat a környezetgazdálkodást érintő információk területén

- az ENSZ Ipari Szervezete (UNIDO), amely különösen az energiagazdálkodás és hulladékkezelés területén fejt ki környezetgazdálkodási célú információs tevékenységet, adatbázisokat épít, szolgáltatásokat nyújt;
- az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO), amely különösen a mező- és erdőgazdálkodással, halászattal kapcsolatos környezeti problémákra vonatkozó információkra irányítja figyelmét;
- az ENSZ Egészségügyi Szervezete (WHO), amely a környezeti eredetű egészségkárosodás terén folytat információs tevékenységet.

Mivel e szervezetek a bevezetőben említett ottawai egyeztető értekezleten nem vettek részt, az Agenda 21-hez kapcsolódó információs tevékenységeikről most nem tudunk további részleteket közölni.

Egyéb szervezetek információs tevékenységei

Környezeti Világközpont

A Környezeti Világközpont (World Environment Center = WEC) 1974-ben jött létre. Székhelye az USA-ban van. Feladata, hogy előmozdítsa a fo-

lyamatos fejlődést, különös figyelmet fordítva az ipari és a városi környezetgazdálkodás, az egészségügy és a munkavédelem kérdéseire. Működése kiterjed az egész világra, és elsősorban a következő tevékenységekben jelenik meg:

- a környezetgazdálkodás, közgazdaság, energiagazdálkodás és oktatás integrálása;
- a partneri kapcsolatok ösztönzése;
- oktatói és technikai segítségnyújtási programok a kormány, az ipar, az oktatási intézmények, a nem kormányzati szervezetek és az egyes állampolgárok segítésére.

A WEC munkája egyik leglényegesebb elemének tekinti az információcserét, különös tekintettel a környezetbarát és energiatakarékos technológiákra; ennek előmozdítására *Nemzetközi Környezetgazdálkodási és Fejlesztési Szolgálat (International Environment and Development Service = IEDS)* hozott létre. A WEC irodát szervezett Kelet-Európában is.

Az információs tevékenység fontos eszközei a környezetszennyezés megelőzésére létrehozott központok (*Pollution Prevention Centers = PPC*); ezek az ipari technológiák változásait ösztönzik, amelyek eredményeként csökken a hulladék mennyisége, s ezáltal a környezeti terhelés. 1994-ben a három balti köztársaságban jönnek létre ilyen központok. Minden PPC

- megszervezi szakosított könyvtárát a környezetszennyezés csökkentésével foglalkozó dokumentumokból, esettanulmányokból, jelentésekből, katalógusokból, oktatási célú videoanyagokból, és elősegíti a megfelelő adatbázisok elérését;
- publikációs tevékenységet folytat, elsősorban adatlapok, hatástanulmányok, bemutató projektekkel kapcsolatos esettanulmányok közreadására.

Egyik programja országoként könnyen áttekinthető és olvasható formában összefoglalja a vonatkozó törvényeket, szabályokat, ismerteti a környezetgazdálkodási politikát.

A Nemzetközi Földtudományi Konzorcium Információs Hálózata

A *Nemzetközi Földtudományi Konzorcium Információs Hálózata (Consortium for International Earth Science Information Network = CIESIN)* 1989-ben jött létre nonprofit magánszervezetként az USA kongresszusának ösztönzésére. Tagjai a legjobb egyetemek és nem kormányzati kutatóintézetek képviselői.

A CIESIN célja, hogy a környezetgazdálkodás terén elősegítse az információkhoz való hozzáférést és azok hasznosítását. Ennek érdekében főként az USA-ban működő intézmények és szervezetek által gyűjtött adatok széles körű hasznosításával foglalkozik.

A CIESIN „Nemzetközi Információs Együttműködést” szervezett, amely egyrészt emberi, másrészt elektronikus hálózat útján terjeszti a környezetgazdálkodás emberi tényezőkre vonatkozó, multidiszciplináris és kiváló minőségű adatait. Gondoskodik az erőfeszítések koordinálásáról és a kommunikáció javításáról a nemzeti és nemzetközi szervezetek szintjén. Keretet nyújt a felhasználói igények megállapításához és az információcseréhez a természettudományok, társadalomtudományok és az egészségügy területén. Az információcsere megkönnyítése céljából nagy súlyt fektet a hálózati formában működő információfeldolgozási és -visszakeresési programok fejlesztésére.

Az USA űrkutatási szervezete, a NASA megbízásából a CIESIN feladata egy társadalomtudományi és közgazdasági adatközpont létrehozása. Ennek keretében a társadalmi és gazdasági adatok számítógépes archiválása és interdiszciplináris szolgáltatása révén kívánja támogatni a kutatást, a megfelelő politika kidolgozását és az oktatást.

A Harvard Egyetem és a CIESIN közös projektet kezdeményezett annak tanulmányozására, hogy milyen információs politikára van szükség a globális környezetváltozás témakörében. Olyan információs politikát javasolnak, amely elősegíti, hogy a globális környezeti folyamatokra vonatkozó új ismereteket széles körben és hatékonyan hasznosíthassák a kormányok, az ipar és az oktatás is. Különös figyelmet fordítanak a környezeti kockázati tényezők megállapításának és a krízishelyzetek kezelésének információs alátámasztására.

Mezőgazdasági és Biotudományi Nemzetközi Központ

A *Mezőgazdasági és Biotudományi Nemzetközi Központ (Centre for Agriculture and Biosciences International = CAB International)* célja, hogy a mező- és erdőgazdaság, egészségügy és a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás területén a tudományos ismeretek bővítésével, alkalmazásával és terjesztésével előmozdítsa a folyamatos fejlődést.

A CAB International bibliográfiai adatbázist (CAB Abstracts) üzemeltet. Ennek válogatott részeit CD-ROM-on is közreadja, nevezetesen a biotechnológia, a környezet romlása és javulása, a földtudományok stb. témakörében. Újabb kezdeményezése olyan növényvédelmi elektronikus információtár közreadása, amely – enciklopedikus formában – együtt tartalmaz szöveget, diagramokat, színes képeket, eloszlási térképeket és adatlapokat.

A CAB International különösen fontosnak tartja a döntéshozók meggyőzését arról, hogy az információ fejlesztése nélkül a környezetgazdálkodás nem javítható. Hasonlóan nagy súlyt fektet az információs szakemberek képzésére.

A Rockefeller-alapítvány

A Rockefeller-alapítvány LEAD (Leadership for Environment and Development = vezetés a környezet és a fejlődés érdekében) néven programot kezdeményezett, hogy ösztönözze a helyes környezetgazdálkodáshoz szükséges interdiszciplináris és innovatív gondolkodást és alkotó vezetést. A program véghezvitelére jött létre a LEAD Intézet.

A LEAD Intézet technikai és oktatói segítséget nyújt számos országnak. Először csak a harmadik világ országai szerepeltek közöttük, újabban azonban a támogatás kiterjed a közép- és kelet-európai országokra is.

A program egyik legfontosabb eszköze a LEADnet számítógépes hálózat. Ez az Internetre épül, s a LEAD program segíti a hálózathoz kapcsolódó csomópontok létesítését. Ezek segítségével az ún. társult tagok és egyetemi intézetek egyrészt hozzáférhetnek a globális és regionális információs forrásokhoz, másrészt információt cserélhetnek nemzeti és nemzetközi partnerekkel. A LEADnet tehát egyrészt a kommunikációs módszerek, berendezések és eljárások együttese, másrészt a hálózaton keresztül elérhető információs erőforrásokból képzett információs rendszer.

Ezen eszközök felhasználásával segíti az interdiszciplináris tanulást, a döntéshozatalt és a szakmai együttműködést.

Az információs igényeket a LEAD New York-i központjába lehet beküldeni; az igények kielégítése érdekében a központ együttműködik a kanadai Nemzetközi Fejlesztési Kutatóközponttal (IDRC) és a német Műszaki Együttműködési Társasággal (GTZ). A kérdések elektronikus vagy hagyományos postán, illetve telefaxon egyaránt küldhetők.

A LEAD maga is üzemeltet adatbázisokat, nevezetesen:

- a LEAD-ben részt vevő szakemberek személyi „profilját”,
- az UNCED-del kapcsolatos dokumentációt,
- a világ természeti erőforrásainak adatait,
- a LEAD oktatási anyagaira vonatkozó adatokat tartalmazó adatbázisokat.

Végül, de nem utolsósorban, a LEAD környezetgazdálkodási és fejlesztési témák széles körét felölelő multimédia oktatóprogram kidolgozásába kezdett, amely az interaktív, interdiszciplináris önálló tanulást szolgálja. Ez a rendszer online formában is rendelkezésre fog állni, és esettanulmányokkal, modellezési technikákkal stb. a tanuláson túlmenően a kutatás segédeszköze is lehet.

Beérkezett: 1994. V. 31-én.

Az Elsevier Science és az OCLC együttműködése a folyóiratok elektronikus elérésében

Az Elsevier Science és az OCLC együttműködési megállapodást írt alá az Elsevier által kiadott folyóiratok elektronikus terjesztéséről. A felek a közös munkát úgy tervezik, hogy egyesített piaci erőfeszítéseikkel az összes Elsevier címet elektronikusan elérhetővé teszik.

Az új elektronikus előfizetési program a felhasználók bevonásával folytatott TULIP és CAPCAS kísérleteket követi. Az új szolgáltatás neve *Elsevier Electronic Subscriptions (EES)*. Az 1995. évi pilot projekt során a tudományos, műszaki és orvostudományi folyóiratok lesznek elérhetőek előfizetéses alapon a kiválasztott, tesztelés vállaló felhasználók számára. A könyvtáraknak a teljes elektronikus kiadást ajánlják akár a nyomtatott változat mellett, akár helyette. A könyvtárak a folyóiratokat az OCLC helyi adatbázis-építést, karbantartást és keresést végző SiteSearch rendszerével, és Guidon grafikai felhasználói felületével használhatják.

/OCLC-sajtóközlemény, 1995. február 23./

A Prágai Nemzeti Könyvtár csatlakozik az OCLC-hez

A Prágai Nemzeti Könyvtár az OCLC PRISM szolgáltatását veszi igénybe külföldi beszerzéseinek katalogizálásához, ezzel az első kelet-európai nemzeti könyvtár, amely rekordokat ad az OCLC-nek.

A Cseh Nemzeti Bibliográfia az OCLC központi katalógusába (OLUC = OCLC Union Catalog) kerül az 1995. évi adatokkal kezdődően. Az 1983–1994. évi állomány visszamenőleges betöltéséről még nincs döntés. A könyvtár a rekordokat UNIMARC 94 formátumban küldi, és ezt az OCLC fogja az OLUC-ba töltéshez szükséges USMARC formátumba konvertálni.

/OCLC-sajtóközlemény, 1995. február 24./

(V. P. É.)